

Невена Р. Миловановић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
докторанд
ORCID 0009-0003-2274-9127

ИЗНОВА „ПРВО” ЧИТАЊЕ ИЗГУБЉЕНОГ РАЈА ЦОНА МИЛТОНА

(Никола Бубања, *Друџи простора Изгубљеног раја Цона Милтона*,
Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2016, 333 стр.)

Монографија др Николе Бубање, редовног професора на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, настала је пет година након одбране његове докторске дисертације. У њој аутор истражује имажинативни потенцијал простора Милтоновог *Изгубљеног раја* служећи се теоријско-методолошким оквиром који се рашчлањује на палимпсестност, адаптираност и утопичност литерарних простора, потом његову друштвену дефинисаност, развојну динамичност и релациони идентитет. У складу са слојевитошћу и „интелектуалном тежином” Милтоновог текста, аутор анализира „супратекстовност” (оличену у фуснотама, белешкама, коментарима), која чини неодвојиви део модерних издања *Изгубљеног раја*.

Књига броји 341 страницу и подељена је на седам поглавља: *Уводна разматрања* (5–27), *Хаос* (28–45), *Пакао* (46–103), *Космос: имагинативност (не)познатој ушћојској алтеритети* (103–133), *Егенски врш* (145–199), *Небо: инверзија Егенског врша* (209–259), *Закључак* (277–321) и *Библиографија* (321–332). Иако се упућеност, ерудиција и пре свега афинитет махинално учитава при приласку обрађеној материји, систематичност, јасност и рашчлањавање сваког сегмента чине наратив пригодним штивом за дубље разумевање библијске теме епа у случају не толико „упућених” читалаца.

У *Уводним разматрањима* аутор расправља о палимпсестизацији текста уопштено, и колико при читању (код аутора стварању) текста доживљај зависи од „трансфера” свих наших ранијих литерарних искустава, било свесних или несвесних. Потом аутор говори о „адаптираној” природи самог текста и са интелектуалном учтивошћу наводи да „Милтонов *Изгубљени рај* се може, можда и пре свега, читати као адаптација библијског *Посиња*” (Бубања 2016: 8). Пре него што ће кре-

¹ n.milovanovic79@yahoo.com

нути у сецирање самих верси, читаоцу се у *Уводним разматрањима* презентују појмови утопије и дистопије. У оквиру *Уводних разматрања* налазе се потпоглавља: *Палимисеситизација, адаитација, ушопија; Савремено схватање њросџора: релевантност; Савремено схватање њросџора: друштвени, динамични и релациони њросџор и Ауџор и читалац* где аутор, зналачки предупредује сваку (и читалачку и креативну) пристрасност (било интелектуалну или особену преференцију) код оба субјекта. „Супратекстовност” *Изјубљеној раја* се надовезује на претходно потпоглавље и расправља о потребитости фуснота, анотација, глосара и коментара који су постали неодвојиви конституциони део епа са циљем појашњавања, као и поучавања.

У поглављу *Хаос*, подељеном на потпоглавља *Примордијални Хаос* и *Накнадни Хаос*, пролазимо кроз генезу простора који, најпре неоскрнављен било којим другим постојањем и утицајем, „рађа” Космос и потом добија обличје „Накнадног Хаоса”, те стога аутор анатомише његова физичка својства (поднаслов: *Физичке карактеристике „накнадној” Хаоса*), социјално устројство и (поднаслов: *Хаос као „друштвени њросџор”*), „надлокалитет” и добијање релационог „негативног” идентитета (поднаслов: *Хаос као „односни” релациони њросџор*). Милтонов Хаос одговара представи коју модеран читалац има о свемиру, упрљан је, зао, са демонско-митолошким бићима, „ратно” узбудљив, са нарушеним имагинативним потенцијалом, баш услед добијања ових палимпсестних својстава. Аутор показује позавидно филозофско, теолошко, митологијско, историјско знање које оставља утисак негирања коначности саопштавања, па се стиче утисак да аутор и те како има још много тога да нам каже, али жели да остане веран циљу испитивања имагинативних потенцијала *Изјубљеној раја*.

Систематично и прецизно аутор нас уводи у просторе *Пакла*, позивајући се на дискрепанције статичности и динамичности, које су управо те које потпомажу његов потенцијал имагинативности. *Екстерну динамичност Пакла* аналитички и детаљно читаоцу представља, из угла његове дислоцираности од традиционалних представа: неизвесно путовање кроз Хаос у коме се Милтонов пакао и налази, положај Пакла у односу на Небо, математичку (детаљно анализирану) симболику ових ентитета. Ауторова пасионирана рашчлањавања буде код читаоца не само жељу за сазнавањем услед обиља чињеница, компарација и објашњења, већ дају потпуно нови поглед на Милтонов еп.

У (*Унутрашњем*) *stasis*-у *Пакла* кроз његову *Иконографију* и *Фонографију* аутор објашњава унутрашњи „алтеритет”, кроз спој казненог и апокалиптичног, кроз детаљне компарације са већ традиционалним представама, потанко осликавајући поступке мистификације и контрадикторности којима Милтон долази до појачаног имагинативног потенцијала. Аутор укршта структуру текста, свести и очекивања читалаца и потом песникових намера, уз увек интригантну и детаљну анализу сваког сегмента који изнова остављају утисак „неограниченог” имаги-

нативног потенцијала. Сецирајући алтеритете, са циљем осветљавања њихове динамичности, указује се на узрочно-последичну везу између друштвене активизације и постапокалиптичности. Са осетним одобравањем наратора, читаоцу се указује на одсуство „повредљивог“ човека, што епу даје филозофски, ванвременски тон и лишава дело, у супротном, негативних ефеката општих места. Аутор је толико предан идеји тражења веза, аналогичности, компарација да нехотице твори утисак да пролазите кроз токове архитектуре, књижевности, психологије, филозофије...

Космос (потпараграфи: *Космос: имагинативност (не)познатој ушћојској алтеритети*; *Милтонов Космос као динамични ушћој*; *Милтонова намерава ушћојско-космичка имагинативност*; *Зидине ушћојској Космос-традицији*; *Социјална динамизација/трансформација зидина*: *Лимб, Кайије традицији* (*Унутрашњи зидина Космос-традицији*; *Прећућина или „сујатекстивна“ естетика Космоса*; *Сфере, „друштва“ светови и „ванземаљци“*)) остварује своју динамичност управо кроз непрекидно настајање и мењање, и читалац добија један исцрпан елаборат о литератури о Космосу, као и историјско-географском поимању овог феномена. Оно што је превалентно у делу је да аутор излази из сфере уметничког и литерарног и стално прави логичне споне између фикције и реалности. Потенцијал имагинативности обитава на контрадикторности и инконгруенцији. Штавише, у књизи се спекулише и о стварним Милтоновим намерама, о тенденциозном постизању „забудности“, елементима гротеске, сатире, пародије и религиозној опредељености.

Еденски врт (*Археолошка традиција*; *Пред зидинама Раја*; *Хумане историје унутрашњег Раја* (*Пасторалност, дивља и њихова*; *„Дивља њиховост“ еденске пасторалне ушћој*; *Проблем „какошћичности“*; *Еден као „еротичност“*, *„пасторалност“* и *„литературност“*; *Еденска свежина и њиховост*)), представљен је читаоцу као носталгична пасторална утопија. При доживљавању овог „алтеритета“ можемо се само ослонити на изражену палимпсестност (самим тим и велики број позивања на ауторе који су се већ бавили овом тематиком). Контрастирањем дијалектика у Рају читалац сазнаје о феномену „какотопичности“, о постојању ентитета само услед њихове суштинске супротности. Потом, аутор разрађује „еротопичност“, „гастротопичност“ и „литератопичност“ Еденског врта и бави се анализом Милтонове личности, у смислу уписа личних интересовања, здравствених проблема, „скидањем“ маске нарцисоидности и како тај моменат делује на самог читаоца и на квалитет епа који, због ових претераних гастрономских детаљисања, закорачује у појединим деловима у пародију. Када је о „литератопичности“ реч, аутор сматра да она може лако промаћи, да је негде подразумевана, још увек неразграничена од мита и историје.

Небо: инверзија Еденског врта доводи нас до непознајног простора у коме се рефлектује и осликава „инверзна реплика Еденског врта“. Аутор (педантно, као до тада) анализира Милтонову стратегију писања

и издваја четири основне стратегије: потенцирање изолованости, хијерархијску репрезентацију, амбивалентност репрезентације и обзнану неспознајности. Кроз радикализовање појединих минорних карактеристика Едена, као и маргинализовање релевантнијих дистинктивних карактеристика, тенденциозним „отуђењем” читаоца, манипулисањем речима у тексту, истицањем неспознајности подстиче се, а како аутор истиче негде и „кочи”, имагинативни потенцијал. У овом делу наглашава Милтонов жал за немогућношћу да вербално дочара небеску оностраност што поткрепљује стиховима. Ка „унутрашњем” небу уводи нас у анализу религиозних и етичких принципа Џона Милтона кроз објашњење да је баш то разлог зашто Сатане нема као протагонисте у Рају. Поред тога, писац овде уочава да Адам и Ева представљају медијаторе, унутрашњу публику, а читалац спољашњу, у Рафаеловом приповедању. Разрађујући симболе неба и упоређујући их са другом литературом, спојем Божје свести и Небеског Раја и његове оживотворености, аутор нам даје прегршт доказа и начина којима је Милтон постигао оностраност и неспознајност простора, са обиљем имагинативног потенцијала.

Када објашњава Естетику војног на Небу и хијерархијско устројство (елаборира редове анђела), поред анализе историјског момента у коме је еп настајао, сазнајемо и о физичким особинама Милтона, његовој љубави према оружју, па се у тексту потцртава паралела између љубави према храни која заузима позавидно место у Еденском врту и милитантне дисциплинованости у Небеској утопији. Аналитичност аутора не прибегава само компарацији, извођењима и аналогјама са другим делима, ауторима, наукама, већ истовремено контрастира елементе и делове унутар самог епа, помажући нам да разумемо елементе у односу на њихов релациони идентитет и дијалектику. Навикнут на стална контрастирања, читалац се потом сусреће са подробном анализом пасторалности, вегетације, еутопичности, гастрономског, еротског и литерарног у односу на Еденски врт.

У *Стварању света* – *изневерено очекивање имагинативног* аутор се фокусира на имагинативни потенцијал Милтоновог Космоса који се непрестано рађа. Такође, потанко анализира начин саопштавања жудње за спознајом истине о стварању света, наводећи начине на које је Милтон деградирао и ограничио имагинативни потенцијал (Уриелово претварање при изражавању знатижеље, затим неоригинална, лишена свежине, прича о Постању). При стварању света, његовој имагинативности не доприноси контекст космичког путовања и обрнуто. На крају, аутор наглашава да су имагинативни потенцијали знатно разводњени приказом моста, од Космоса до Пакла, док припитомљавање Хаоса од стране Смрти и Греха он назива „травестијом”. У овом делу аутор као да „прекоревач” Милтона због ограничавајућих имагинативних потенцијала у делу где је вечно интригантно питање о Постанку света можда очекивало и њихов замах.

У Закључку аутор сажима своје дело. Поново нас води кроз анализу алтеритета, палимпсестности, имагинативних потенцијала, кроз главна поглавља. Садржајно једнаки, али у обиму различити, „тело“ књиге и закључак као да су намењени различитој читалачкој публици.

Опсежна библиографија, на крају монографије, подељена је на изворе и литературу (Теоријске и филозофске студије, Књижевно-историјске и биографске студије, Књижевно-критичке студије, Приручна и помоћна литература).

Држећи се свог чврсто успостављеног теоријско-методолошког основа, аутор апсолутно остварује свој циљ раслојавања стихова, значења, симбола, позивајући се на богате и разноврсне изворе, разоткривањем учитаних аналогја, кодова, чак и намера, као и психолошке слике Милтона, да би нам открио једну нову, богату димензију и симболичку тежину епа. Језик аутора је академски, критички, понекад и поетичан и архаичан. Уживање аутора у анализи епа толико је очигледно, да на моменте сам језик којим нам се обраћа „живи живот епа“. Критички судови су поткрепљени прегрштима доказа. Након прочитане монографије, пожелите да (по ко зна који пут) узмете у руке *Изгубљени рај*, јер након овакве интелектуалне бравуре у анализи, сигурно ћете га читати први пут.

Примљен: 18. јануара 2025.

Прихваћен за штампу фебруара 2025.